

Leif Martin Haugen

Globalisering og integrasjon som teoretisk utfordring

– INGOer som empirisk illustrasjon

Hensikten med denne artikkelen er å belyse hvordan globalisering som sosialt fenomen utfordrer og innarbeides i den sosiologiske teoridannelsen. Spesielt rettes fokuset mot hvordan globaliseringsprosesser aktualiserer en refortolkning av sosiologiens grunntema, nemlig ordensproblemet. Hvordan tematiseres og begrepsfestes integrasjon i et samfunn som nå kanskje omfavner hele kloden? Når en har verdenssamfunnet som gjenstandsområde, må det utvikles erkjennelsesmessige kategorier som gjør det mulig å reflektere over ontologiske kjennetegn ved, nettopp, *verdenssamfunnet*. Imidlertid viser det seg å være utfordrende å gi en overbevisende argumentasjon for hvordan verdenssamfunnet henger sammen ved å benytte tradisjonelle sosiologiske begreper. Gjennom en teoretisk diskusjon vil jeg først forsøke å avdekke grunnen til at store deler av sosiologien ikke evner å forklare hvordan et fremvoksende verdenssamfunn i økende grad fremstår som et fellesskap. Deretter vil jeg foreslå at vi nå ser konturene av et verdensomspennende fellesskap, forstått som dannelsen av et system rundt forventninger om kollektiv handling for å løse felles problemer. Som ledd i denne argumentasjonen vil jeg trekke frem INGOer (International Non-Governmental Organizations) som spesielt viktige for å utvikle en gryende form for global integrasjon.

Søkeord: Sosiologi, globalisering, integrasjon, INGOer, verdenssamfunnet.

Det tiltakende fokuset på samarbeid og problemløsning på globalt nivå er blitt et sentralt tema i den samfunnsvitenskapelige diskursen. Dette reflekteres i ulike begreper som tar sikte på å beskrive samtidens sosiale karakter. "Verdenssamfunnet", "det internasjonale samfunnet", "global governance", "kosmopolitisme" osv. viser alle til det moderne samfunnet som et verdensomspennende handlingsfellesskap. Imidlertid utfordrer denne fremvoksende globale tilstanden konvensjonelle faglige forståelsesrammer, og spesielt sosiologien som har integrasjon og fellesskap som grunntema.

Tradisjonelt har samfunnet blitt sidestilt med nasjonalstaten (Bertilsson 1999; Greven 2000:38; Guneriusen 2004:100f.; Beck 1997; Beck 2005). Denne forestillingen konfronteres nå med omfattende, statsoverskridende prosesser. Problemer i samfunnet sprenger seg ut av nasjonalstatens grenser og blir globalt virksomme (Østerud 2000). Et politisk system differensiert i nasjonalstater har begrensede muligheter til å håndtere globale problemer (Habermas 1997b; Habermas 2001; Whitman 2005:24ff.). Spenningen mellom en global økonomisk virkelighet og nasjonalstatenes begrensede styringskapasitet er således et av samtidens store temaer (Woods 2001:290ff.; Held & McGrew 2007:kap.5). Mer generelt, synes behovet for global kollektiv handling å være en fellesreferanse innenfor mangfoldet av litteratur som gis ut om disse prosessene. Gjennom massemedia, ulike organisasjoner, internasjonale konferanser osv. ser vi et økende fokus på nødvendigheten av overnasjonal felles innsats. Det henstilles til at noen må gripe inn i, regulere eller sette en stopper for uønskede globale forhold. Daglig kommuniseres det om global fattigdom og miljøtrusler, krig og terror, og dette gjør forventningene om statsoverskridende samarbeid til noe varig og betydningsfullt. Slike forventninger aktualiserer samfunnsmedlemmene som noe annet enn et nasjonalt eller geografisk fellesskap. Også som en global helhet, et *verdnessamfunn*, står vi i et avhengighetsforhold til hverandre.

Når jeg i fortsettelsen omtaler det som i dag noe løst og uforpliktende blir betegnet som globalisering, sikter jeg til to dimensjoner ved begrepet. For det første refererer globalisering til at betydningen av geografiske avstander og tid reduseres. Spesielt bidrar moderne teknologi til at dagens mennesker i økende grad inngår i verdensomspennende sammenhenger. I denne forstand betyr globalisering at samfunnsmedlemmene påvirker hverandre og dermed står i et gjensidig avhengighetsforhold. For det andre innebærer globalisering også at verdenssamfunnets delsystemer ikke begrenser seg til nasjonalstaten. Selv om dette utvikler seg ulikt etter deres binding til nasjonalstaten, tenderer systemer som eksempelvis økonomi, rett, vitenskap og kunst til å få et verdensomspennende preg (Moe 2006). Unntaket er som nevnt det politiske systemet som er organisert i nasjonalstater. Men til tross for at det mangler et politisk system som virker globalt, forventes det politisk regulering og kollektiv handling på globalt nivå.

Leif Martin Haugen
Ph.d.-stipendiat ved
Institutt for sosio-
logi, statsvitenskap
og samfunnsplanleg-
ging, Universitetet i
Tromsø, Norge
E-mail:
leif.haugen@uit.no

Den eksplosive veksten av Non-Governmental Organization (NGOer) eller internasjonale NGOer (INGOer),¹ blir kanskje hyppigst benyttet som symbolet på et gryende globalt fellesskap. Innenfor samfunnsvitenskapene knyttes det forventninger til denne utviklingen. Spesielt som uttrykk for et gryende globalt sivilsamfunn, tilskrives INGOene en viktig rolle (Anheier, Glasius & Kaldor 2001; Colás 2002; Giddens 2004; Young 2009). Det er imidlertid ikke bare INGOer som trekkes frem i forbindelse med bestrebelsler på overnasjonal kollektiv handling. Stater, mellomstatlige organisasjoner og ulike overnasjonale avtaler og regimer er alle forsøk å løse felles problemer.

Termen NGO er en samlebetegnelse for en myriade av forskjellige organisasjoner, som kjennetegnes ved at de er atskilt fra myndigheter og at de er ikke-profit orienterte (Tvedt 2007:39). Innenfor studier av internasjonale NGOers innflytelse og samfunnsbetydning er det vanlig å trekke frem "advocacy NGOs" (Haufler 2009:131), som er organisasjoner som i all hovedsak arbeider opp mot det politiske systemet. Generelt er (I)NGOene organisert etter samfunnets ulike felt eller systemer som politikk, økonomi og religion. Imidlertid vil jeg hevde at det også er en type (I)NGOer som nettopp tematiserer hvordan samfunnet er oppdelt i forskjellige deler, og hvordan dette skaper samfunnsproblemer. Disse INGOene iakttar typisk hvordan differensiering og manglende kollektiv handling skaper utfordringer som ubalanse mellom systemer og eksklusjon av individer. Ubalanse mellom ulike funksjonssystemer på globalt plan anskueliggjøres ofte som det politiske systemets manglende styringsevne – spesielt ovenfor en verdensomspennende spekulasjonsøkonomi. Konsekvensene av ubalanse mellom systemer er mange, men de økologiske problemene står i en særstilling. Eksklusjon av individer rammes inn som eksempelvis protest mot menneskerettighetsbrudd og økende fattigdom. Selvfølgelig har disse organisasjonene også andre og mer spesifikke formål, men jeg vil hevde at en slik "overskridende" tematikk er en viktig dimensjon ved denne typen INGOer.

Verdenssamfunnet forstått som et fellesskap som søker å løse kollektive handlingsproblemer, er empirisk iakttakbart. Foreløpig handler det mer om en realitet av forventninger enn reelle kollektive handlinger. Imidlertid mangler store deler av sosiologien en tilfredsstillende forståelse av verdenssamfun-

net som et handlingsfellesskap. Noen begrepslige hindringer begrenser samfunnsanalysen, og det skapes et misforhold mellom empiriske observasjoner og teoriens forklaringskraft. Dermed får ikke sosiologien grep om samarbeid og kollektiv handling som faktiske prosesser i verdenssamfunnet. Disse problemene er et resultat av de grunnlagsteoretiske antakelsene faget arbeider med. Nærmere bestemt kan begrensningen spores til hvordan *ordensproblemet* blir stilt og løst. Denne artikkelen er følgelig et forsøk på å avdekke hvordan globalisering og utviklingen av et verdenssamfunn utfordrer den sosiologiske teoridannelsen, samt å utvikle en alternativ forståelse.

Sosiologien er den disiplinen som forholder seg til samfunnet som helhet, med integrasjon som sitt særskilte fokus. I den samfunnsvitenskapelige diskursen kan det identifiseres to hovedforklaringer på hva som holder moderne samfunn sammen. Vi kjenner det igjen som skille mellom sosial integrasjon og systemintegrasjon (Lockwood 1976). Som representant for den første posisjonen vil jeg ta utgangspunkt i Jürgen Habermas, som kanskje har utviklet det mest gjennomarbeidede forsøket på å begrepsfeste betydningen av sosial integrasjon for det moderne samfunnet. På den andre siden finner vi Niklas Luhmann, som forklarer samfunnet som utelukkende integrert av systemiske prosesser. Forskjellen mellom Habermas og Luhmann illustrerer de generelle muligheter og begrensninger som ligger i den sosiologiske teoridannelsen, også når det gjelder samarbeid og integrasjon i verdenssamfunnet.²

Den faglige refleksjonen over betingelsene for integrasjon og fellesskapsdannelser, betegnes i sosiologien som *ordensproblemet*. Som generativ modell for teoriutvikling kan ordensproblemet reises på forskjellig måte. Parsons (1951) presenterte det som problemet med dobbel kontingens, en formulering også Luhmann (2000) benyttet, men da presisert som et kompleksitetsproblem. Habermas (1987) fokuserer på betingelsene for handlingskoordinering og gjensidig forståelse. Innenfor økonomisk teori og spillteori presiseres denne problemstillingen gjerne som allmenningens tragedie og den kollektive handlingens problem. Variasjoner i tilnærminger til ordensproblemet følger av enkelte kjerneantakelser sosiologien arbeider med. Disse antakelsene konstituerer også mulighetsrommet for den faglige teoriutviklingen. Ved å identifisere hva som begrenser samfunnsanalysen, er det derfor mulig å introdusere noen begrepsdannelser som gir et annet inntak til å forklare verdenssamfunnet som et fellesskap. For å bygge opp denne argumentasjonen blir ordensproblemet stilt som den "kollektive handlingens problem". Den kollektive handlingens problem gir nettopp en mulighet til å reflektere over ordensproblemet både som teoretisk problem og som et problem verdenssamfunnet må løse. Samarbeid er nødvendig for at verdenssamfunnet skal kunne håndtere de utfordringene det er stilt ovenfor. I fortsettelsen betraktes ordensproblemet og fellesskapsdannelse i en slik sammenheng, altså som betingelsene for samordning av innsats for å løse felles problemer og realisere kollektive interesser.

Ordensproblemet som grunnlag for å reflektere over samarbeid og integrasjon på globalt nivå, samt valg av to teoretiske perspektiver for å diskutere problemstillingen, bidrar til å gjøre fremstillingen konsistent. Samtidig vil denne avgrensningen nødvendigvis medføre at deler av faglitteraturen innenfor studier av globaliseringsprosesser blir tilsidesatt. Sentrale temaer som eksempelvis globalisering og fremveksten av verdensomspennende verdier og kulturell konvergens (se f.eks. Appadurai 1996; Nederveen 2004), globalisering, migrasjon og statsborgerskap (Cohen 1997), globaliseringens betydning for utviklingen av den såkalte 3. verden (Hoogvelt 1997) tones ned for å kunne belyse artikkelens overordnede problemstilling.

Luhmann, Habermas og samfunnsbegrepet

For Niklas Luhmann (1997) er differensiering det sentrale begrepet når samfunnets struktur og utvikling skal forklares. Historisk har det eksistert forskjellige samfunnstyper som preges av ulike differensieringsformer. Det som kjennetegner det moderne samfunnet er først og fremst funksjonell differensiering. Samtidens samfunn består av en rekke funksjonssystemer (politikk, økonomi, vitenskap, rett, kunst osv.) som alle ivaretar en oppgave for samfunnet. Politikken sørger for kollektivt bindende beslutninger, vitenskapen fremskaffer ny kunnskap, økonomien skaper og fordeler ressurser osv. Disse subsystemene lukker seg rundt sine spesifikke oppgaver, og blir autonome. Videre hevder Luhmann at funksjonssystemer konstituerer seg selv ved å skape en forskjell til sin omverden på bakgrunn av et operativt skille – en binær kode. Et hvert system kan bryte ned kommunikasjonen etter en grunnleggende distinksjon, som organiseres etter en positiv og en negativ verdi. For markedet er tap/gevinst, for politikken er det posisjon/opposisjon, for vitenskapen sant/ikke-sant osv. (Luhmann 1989:36ff.).

En konsekvens av den funksjonelle differensieringen er at det moderne samfunn ikke har en topp eller en overordnet styringsinstans. Det eksisterer ikke et system som kan regulere samfunnet som helhet. Det politiske systemet kan for eksempel ikke avgjøre hva som er sann forskning. Mens det tidligere eksisterte et sentrum som kunne virke regulerende for de ulike samfunnsdelene, er styring uforenelig med det moderne samfunnets differensieringsprinsipp. Funksjonell differensiering gjør at en samfunnsmessig overgripende rasjonalitet er illusorisk (Luhmann 2000:542). En annen konsekvens er at det moderne samfunnet må forstås globalt. Forskjellige sub-systemer er ikke avgrenset av nasjonalstaten, men er globalt virksomme (Luhmann 1997).

Luhmann har utviklet en fruktbar forståelse av det moderne verdenssamfunnets struktur, som jeg i fortsettelsen vil slutte meg til. Ifølge Joas og Knöbl (2009:530-535) er det i kjølvannet av Luhmanns perspektiv vi finner noen av de mest spennende teoretiske arbeidene vedrørende utviklingen av et globalt samfunn, og det politiske systemet og demokratiets betydning for moderne samfunn.³ Funksjonell differensiering innebærer at et mangfold av likestilte

funksjonssystemer representerer en global, dynamisk orden. Det moderne samfunnet integreres ikke lenger gjennom felles symboler, tradisjoner, kultur eller nasjonale verdier, men er en differensiert helhet, horisontalt holdt sammen av autonome funksjonssystemer. Men samtidig er det også noe som forsvinner i Luhmanns analyse. Som nevnt er kollektiv handling i verdenssamfunnet en empirisk realitet. I den offentlige kommunikasjonen påpekes uheldige sider ved verdenssamfunnets utvikling, og det forventes at globale løsningsstrategier utvikles. Krig, fattigdom og økologiske kriser gjøres til tema i det offentlige ordskifte, og dermed skapes det en referanse til et globalt "vi". Men gjennom Luhmanns begrepsapparat er det vanskelig å få øye på hvordan et slikt "vi" dannes. Jeg vil hevde at dette skyldes at Luhmann ikke trekker alle konsekvensene av sin egen samfunnsteori.

Begrensningen i Luhmanns perspektiv blir tydelig når den markante veksten i INGOer skal forklares. INGOer får samfunnsrelevans som *protest-bevegelser*, som protest mot samfunnets risikoproduksjon (Luhmann 2008). Luhmann stiller seg tvilende til den samfunnsstrukturelle betydningen av de sosiale bevegelsene. De innehar liten grad av refleksjon, og selv om bevegelsene kan bidra til endring, tilskrives de en begrenset rolle i forhold til samfunnets funksjonelt differensierte karakter. Den effekten INGOenes og bevegelsenes protest eventuelt har på funksjonssystemer, beskriver Luhmann med begrepet resonans. Resonans sier noe om hvordan systemer kan reagere på sin omverden i tråd med egen struktur (1989). Det offentlige fokuset på eksempelvis økologiske problemer kan ha betydning for operasjoner i det politiske systemet, innenfor økonomien, vitenskapen osv., i den grad det samsvarer med systemenes egne koder.

I motsetning til Luhmann vil jeg tilskrive INGOene en viktig rolle for det moderne samfunnet forstått som et verdenssamfunn. Stimulert av omfattende økonomisk støtte fra staten og private aktører, har INGOer stabilisert seg og blitt betydningsfulle aktører. De er ikke bare sosiale bevegelser, men *organisasjoner*, med byråkratiske strukturer og ansatte. Protesten er blitt et permanent perspektiv i samfunnet, og dette gjør INGOene til en sentral bestanddel i utviklingen av et nytt system. Foreløpig kan bare konturene av et slikt system observeres. Det viser seg først og fremst gjennom at det vokser frem et mangfold av aktører som aktualiserer kloden som et globalt fellesskap, samt at det utvikles en egen semantikk for behovet for global kollektiv handling. Begreper som bærekraftig utvikling, sosialt ansvar, corporate social responsibility, green economy osv. aktualiserer kloden som et fellesskap som må opptre koordinert for å løse felles problemer. *Semantisk interoperabilitet* er en begrepskonstruksjon som forsøker å vise hvordan disse meningsformene ser ut til å få betydning for flere av samfunnets funksjonssystemer (Haugen 2010). Forventninger om global samhandling og problemløsning er blitt en vedvarende optikk i samfunnet, som knytter an til og får relevans for ulike sosiale prosesser. Derfor er kommunikasjonen om ulike problemer i verdenssamfunnet noe

mer enn protest som kan skape resonans. I tillegg til protesten ser vi i økende grad problembeskrivelser som går på tvers av de andre funksjonssystemene, hvor en *referanse til helheten* blir synlig. Det vokser frem en diskurs om dele-nes eller systemenes betydning for helheten, og denne kommunikasjonen kan ikke plasseres i noen av funksjonssystemene. Dette er utgangspunktet for min tese om at en ny systemdannelse er under utvikling.

Også Jürgen Habermas har integrasjon av det moderne samfunn som sentralt tema, om ikke *det* sentrale tema. Habermas er fremdeles integrasjonsteoretikeren fremfor noen (se eksempelvis Dryzek 2006; Lysaker & Aakvaag 2007; Eriksen 2009), og som representant for en forståelse av verdenssamfunnet som sosialt integrert, har han gitt teoretisk dybde til den innflytelsesrike sivilsamfunnstradisjonen. Til grunn for Habermas (1987b) samfunnsteoretiske bestrebelser ligger distinksjonen mellom livsverden og system(verden). Livsverden utgjør for samfunnsdeltakerne den bakgrunn som gjør kommunikativ handling mulig (Habermas 1997a:73). Kommunikativ handling betyr at aktørenes handlingsmål ikke er orientert mot egen suksess, men å oppnå gjensidig forståelse og enighet. Systemverdenen, eller samfunnets materielle reproduksjon, vokser frem etter som samfunnets kompleksitet tiltar. Dermed utkrystalliseres det spesialiserte subsystem som ivaretar det moderne samfunnets voksende styringsbehov. Distinksjonen mellom livsverden og system viser samtidig til to mekanismer for samfunnsmessig integrasjon; sosial- og systemintegrasjon (Habermas 1987b:150f.f). I livsverdenen koordineres handling gjennom kommunikasjon – gjennom språkets integrerende mekanismer. Handling i systemsammenhenger koordineres gjennom standardiserte kommunikasjonsmedier. Spørsmålet om hvordan det moderne verdenssamfunnet holdes sammen, handler om balansen mellom disse to integrasjonsformene.

På globalt plan er det den systemiske kommunikasjonen som råder. Det mest åpenbare eksemplet er det økonomiske systemet som unndrar seg politisk regulering. Dermed forvitrer nasjonalstatenes evne til å ivareta og fremme sosial rettferdighet. I følge Habermas (2001) er det nødvendig å utvikle handlekraftige og robuste organer på overnasjonalt nivå, som kan tilføre verdenssamfunnet kollektiv handlingskapasitet. Men slike organer må finne gjenklang i borgernes bevissthet og verdiorienteringer. Det er i denne sammenhengen INGOer får betydning for Habermas.

Løsningen av det hobbske problem om hvordan sosial orden kan opprettes og opprettholdes, stiller også på globalt nivå for store krav til samarbeidsevnen hos rasjonelle egoister. Selv i samfunn der den politiske elite faktisk er i stand til å ta slike initiativ, lykkes ikke institusjonelle innovasjoner med mindre de finner gjenklang og støtte i en forutgående endring av befolkningens verdiorienteringer. *Av den grunn er rette adresse for initieringen av et slikt prosjekt ikke regjeringene, men sosiale bevegelser og ikke-statlige organisasjoner, altså de aktive medlemmene av et*

sivilt samfunn som overskrider de nasjonale grensene (Habermas 1997b:334-335. Min kursivering.).

For Habermas representerer INGOer og andre stemmer fra det sivile samfunnet en mulighet for global sosial integrasjon. De samles rundt normative perspektiver "... for solving conflicts that had previously appeared insoluble" (Habermas 2001:112). Som representanter for slike perspektiver kan de bringe inn bestemte normer og verdier i overnasjonale politiske prosesser og institusjoner. Overnasjonale politiske organer åpner seg for impulser "nedenfra", og INGOer kan potensielt representere folkets røst i beslutningsprosesser. For Habermas er myndighetsstrukturer hvor det skjer deliberative forhandlinger mellom overstatlige politiske organisasjoner og representanter fra det transnasjonale sivile samfunn, en modell for "world governance" (Eriksen & Weingård 2003:251).

Habermas argumenterer langs to hovedlinjer. På den ene siden trekker han frem behovet for politisk organisering over nasjonalstaten for å løse felles problemer. Gjennom deliberasjon og meningsdannelse på overnasjonalt nivå kan ulike aktører bindes opp i globale fellesskap. Det er i disse prosessene vi kan se en ny integrasjonsform; "verdensborgerlig solidaritet" (1997b:335). På den andre siden skal analysen av en global solidaritetsform forenes med Habermas generelle samfunnsteori. Integrasjon er noe som allerede eksisterer i kraft av verdier, normer eller en kultur som regulerer forholdet mellom samfunnsmedlemmene. Det er de sosiale bevegelsene og INGOene som representerer disse elementene i overnasjonale politiske prosesser. Men analysen går ikke opp. Forestillingen om et globalt sivilt samfunn er problematisk, og det er diskutabelt hvem INGOene representerer, og ikke representerer (Tvedt 1998). En løsning for Habermas blir å begrunne den "verdensborgerlige solidariteten" i verdier hinsides etniske og historiske skiller. *Forfatningspatriotisme* understreker at nasjonalfølelse ikke er en naturgitt størrelse, men en fellesskapsfølelse som kan identifiseres i universelle rettigheter og interesser – en solidaritetsform som potensielt vokser frem "mellom fremmede". Men det blir raskt klart at aktørene ikke kan være *for* fremmede. Også ideen om forfatningspatriotisme bygger i siste instans på en form for normativ eller kognitiv integrasjon – *en følelse* av forpliktelse.⁴ Det er noe normativt som binder emosjonelt – altså *forfatningspatriotisme*.

Kommunikativ handling og funksjonell differensiering

Både Habermas og Luhmann tematiserer spørsmålet om samfunnsmessig integrasjon, og begge betrakter det moderne samfunnet som et verdenssamfunn. Imidlertid er det noe utilstrekkelig ved deres analyser av integrasjon av verdenssamfunnet, og dermed får de heller ikke grep på INGOenes rolle eller funksjon. Min påstand er at dette følger logisk av hvordan de respektive teoriene stiller og løser ordensproblemet. Det ontologiske linjerisset mellom sosial

integrasjon og systemintegrasjon virker begrensende for den faglige forståelsen av fenomenet.

Begrepet kommunikativ handling er Habermas sentrale bidrag til sosiologien – en løsning av ordensproblemet som angivelig skal overskride norm- og nytteteoretiske forklaringer. Kommunikativ handling betegner en sammenheng hvor aktørene bruker språket for å oppnå gjensidig enighet, på en forståelsesorientert måte (Habermas 1996:35). Denne situasjonen tar utgangspunkt i at deltakende aktører forsøker å koordinere sine planer innenfor en felles livsverdenhorisont, og på bakgrunn av felles situasjonsfortolkninger (Habermas 1987a:286ff.; 1996:18ff.). Vi snakker her om handlingskoordinering på basis av individer som er innforstått med hverandres hensikter. Språklig enighet, fremskaffet av rasjonelle overveielser, "kraften i det bedre argument", virker motiverende for aktørenes handlingsvalg.

De grunnleggende prinsipper for forståelsesorientert rasjonell kommunikasjon betegner Habermas som formalpragmatikk (1988:158ff.). Teorien omhandler hvordan språkimmanente egenskaper har en handlingskoordinerende funksjon. Habermas skiller mellom tre kriterier for hvordan utsagn kan tilskrives mening og gyldighet. En som fremsetter en ytring påtar seg en forpliktelse i forhold utsagnets riktighet, sannhet og sannferdighet (1987a:99). Ytringer underbygges med standpunkter og begrunnelser som andre kan ta kritisk stilling til. Dermed kan språklig enighet kun komme i stand når de involverte partene aksepterer gyldigheten av en talehandling. Slik forplikter språket aktørene til å opptre i samsvar med en språklig fremforhandlet situasjonsdefinisjon, og dette gir språket en handlingskoordinerende funksjon.

I første omgang synes Habermas å ha løst ordensproblemet, og tilsynelatende unngår han den normsosiologiske løsningen gjennom begrepet kommunikativ handling. Men når termen kommunikativ handling konfronteres med ordensproblemet gjenoppstår problemene. For det første er forholdet mellom kommunikativ handling og andre handlingsinnstillinger uklart. Habermas hevder at språket muliggjør å teste normer og regler gjennom en praktisk diskurs. Slik kan individene innta en kritisk holdning til normer, og etablere nye adferdsforventninger. Men dette må jo også gjelde for forutsetningen som sier at samfunnsmedlemmene (på forhånd) er orientert mot forståelse og enighet.⁵ Selv om vi anerkjenner eksistensen av en egen form for kommunikativ handling, begrunnes det ikke hva som "tvinger" aktørene over til en forståelsesorientert eller performativ innstilling (Outhwaite 1997:128). Habermas argumentasjon får dermed nærmest en kantiansk vending; vi *bør* handle kommunikativ og ikke strategisk (ibid:129). Men hvorfor bør vi egentlig det? Hvorfor skulle man søke å bli enige isteden for å følge egne interesser? (Taylor 1991:31). For det andre har Habermas et for optimistisk syn på språkets handlingsmotiverende kraft. Hvorvidt forplikter en fremforhandlet enighet samtalepartene til å handle på bestemte måter? Flere har innvendt at egenskaper nedfelt i språket ikke har noen reell handlingskoordinerende effekt. Stilt

ovenfor ordensproblemet må en annen mekanisme for handlingsregulering introduseres – formalpragmatikk blir til realpragmatikk. Den kommunikative handlingslogikken må *per se* dominere over den strategiske⁶, eller så må det innføres normer som sørger for at kommunikasjonsdeltakerne handler i samsvar med en felles forståelse. Det med andre ord en eller annen "intern kraft", en følelse, som orienterer individet mot en felles forståelse, samt sikrer at man legger denne til grunn for sine handlingsvalg. Dermed kan man stille spørsmålstegn ved om at kommunikasjon får sin handlingskoordinerende kraft fra en "indre stemme", og ikke argumenters "tvangløse tvang".

Det er forestillingen om en eller annen form for sosial integrasjon, om "community", jeg vil hevde er et felles trekk både for konvensjonell sosiologi og Habermas, som gir en utilstrekkelig løsningen av ordensproblemet, og som begrenser analysene av forholdet mellom globalisering og integrasjon. Tradisjonelt har sosiologiske forståelsesrammer som normer, verdier, kultur osv. blitt benyttet når fellesskap og koordinering av handling skal beskrives og forklares. Denne begrepsbestemmelsen får imidlertid en tilbakeskuende karakter, hvor ressursene til fellesskapsdannelser hentes fra fortiden – i eksempelvis en felles kultur eller en delt livsverden. Men når verdenssamfunnet er gjenstanden for analysen viser de begrepsmessige hindringene seg allerede her. Verdenssamfunnet peker mot bevegelse, mot noe som er under utvikling, og kan derfor ikke hente næring fra det bestående. Et fremvoksende globalt fellesskap må kunne forklares som en prosess som bringer sammen individer *til tross for* stor sosial og kulturell variasjon. Jeg vil derfor foreslå at en slik mekanisme, en forventning om global problemløsning, ikke plasseres i aktørenes "emosjonelle identifisering" eller i delte verdier og kulturelle fellestrekk, men i en spesifikk kommunikasjonsform. Ved å velge et annet teoretisk utgangspunkt vil sosiologien kunne utvikle alternative forklaringsmodeller for empiriske analyser av global kollektiv handling og fellesskapsdannelser. Gjennom en slik begrepsforskyvning vil det også være mulig å betrakte INGOer som en viktig del av en fremvoksende systemdannelse.

Det er i denne sammenheng at Luhmann og den generelle systemteorien vekker interesse. For Luhmann består samfunnet ikke av mennesker men kommunikasjon. Luhmann skaper en distinksjon mellom psykiske og sosiale systemer, hvor psykiske systemer konstituerer seg gjennom bevissthet, mens sosiale systemer konstituerer seg gjennom kommunikasjon. Menneskets bevissthet og sosiale systemer er altså ikke sammenfallende, men utgjør alltid hverandres omgivelser. Denne perspektivforskyvningen er naturligvis utfordrende.⁷ Imidlertid er Luhmanns poeng at nettopp den *ontologiske* forutsetningen om at samfunnet består av mennesker og handlinger, har ført sosiologien inn i en krisetilstand.

Enhver analyse, der tager sine egne begreber alvorligt, fører altså ind i en tragic choice situasjon: At måtte give afkald enten på samfunnet eller på subjektet (Luhmann 1995:39).

Akkurat som kong Sisyfos pådro seg gudenes vrede og måtte rulle en stein opp på fjellet, bare for å se den trille ned igjen, blir forholdet mellom aktør og struktur, mikro eller makro, en endeløs diskusjon som ikke fører teoriutviklingen videre.

Luhmann reiser ordensproblemet som et kompleksitetsproblem, og spør hvordan verden kan håndtere kompleksitet. Den systemteoretiske forståelsen av kompleksitet tar utgangspunkt i forholdet mellom elementer og relasjoner, og betyr at det er flere mulige relasjoner mellom elementene enn de som lar seg realisere samtidig. Kompleksitet i denne forstand fordrer seleksjoner (Luhmann 2000:60ff.). Seleksjoner danner systemer ved å redusere kompleksitet. Det er gjennom mening et sosialt system bestemmer hva som tilhører systemet og hva som tilhører omgivelsene. Mening ordner de elementene et system består av. Det som ikke tilhører den aktuelle sammenhengen, tilhører omverdenen. Et sosialt system er således et fall i kompleksitet – omverden er alltid mer kompleks enn systemet (Luhmann 2000).

Slik utvikler samfunnet en rekke sosiale systemer, og i det moderne er det altså den funksjonelle differensieringsformen som råder. Som et resultat består samfunnet av forskjellige sidestilte deler, uten en overordnet instans som kan regulere samfunnet som helhet. Den funksjonelle differensieringen representerer et farvel med samfunnet forstått som et fellesskap som søker å handle koordinert for å løse kollektive problemer. Men samtidig er det noe som blir borte i Luhmanns perspektiv. Verdenssamfunnet har også en annen betydning enn summen av en rekke funksjonssystemer, nemlig som et handlingsfellesskap. Det er nettopp gjennom en referanse til en helhet, et kollektiv, at det kommuniseres om verdenssamfunnet under en forventning om handling. Det er i denne konteksten vi må forstå INGOene.

Luhmann åpner også opp for å fortolke INGOene i en slik "annen" sammenheng. Protesten kan betraktes som en reaksjon på "den funksjonelle differensieringen og dens effekter" (Luhmann 1989:125). Samfunnet er et selvbeskrivende samfunn, og som viktig kilde til hvordan det beskriver sine problemer, finner vi protestbevegelser. Men denne betraktningen forblir utviklet. Luhmanns samfunnsteori stopper opp ved tesen om funksjonell differensiering. Han undersøker ikke muligheten for at det eksisterer en egen systemdannelse som kommuniserer om konsekvensene av global differensiering og manglende styring, og dermed aktualiserer behovet for kollektiv problemløsning.

Det er her Habermas bidrar til å begrepsfeste noen viktig trekk ved det moderne verdenssamfunnet. Gjennom uttrykk som "global innenrikspolitikk" og "verdensborgelig solidaritet" retter Habermas oppmerksomheten på en *diskurs* som tematiserer felles interesser på en måte som overskrider de nasjonale grensene. Han viser til en diskurs som anskueliggjør behovet for global kollektiv handling og denne kommunikasjonen kan igjen skape forventninger som får konsekvenser for systemers og samfunnsmedlemmenes handlings-

valg. Men Habermas drar med seg for mye klassisk sosiologisk tankegods, og dette skyldes hans løsning av ordensproblemet som forutsetter noe samfunnsmedlemmene normativt deler, være seg en felles kultur, tradisjoner eller verdier. Av denne grunn holder vi fast ved Luhmanns tese om at det moderne samfunnet er et funksjonelt differensiert verdenssamfunn, som mangler en overordnet styringsinstans. Men i tillegg til at verdenssamfunnet er differensiert i ulike subsystemer, vil jeg foreslå at en mer overgripende systemdannelse som tematiserer hvordan verdensomspennende problemer rammer kloden som fellesskap, er under utvikling.

Integrasjon og "den kollektive handlingens problem"

For å kunne bidra med en refortolkning av verdenssamfunnet som et handlingsfellesskap, vil jeg i fortsettelsen formulere ordensproblemet som "den kollektive handlingens problem". Til forskjell fra det hobbeske ordensproblemet er den kollektive handlingens problem både et teoretisk problem og et problem for samfunnet. Det hobbeske ordensproblem er derimot alltid løst, det er en ren teoretisk konstruksjon. Den kollektive handlingens problem tar utgangspunkt i at et felles problem skal løses eller et kollektivt gode skal realiseres. Aktørene er gjensidig avhengige av hverandre for at godet skal realiseres, eller problemet løses. Kollektive goder er ikke-ekskluderende i den forstand at de gjelder for alle, også dem som ikke bidrar til å fremskaffe det (Olson 1965). Dermed konfronteres aktørene med den kollektive handlingens problem. Aktørene ser at det lønner seg å samarbeide, men det lønner seg enda mer å være gratispassasjer. Fra den rasjonelle aktørens perspektiv er det mest fornuftig å snylte på de andres anstrengelser, men hvis alle velger denne strategien vil ikke problemet bli løst. Fra individenes synsvinkel representerer kollektiv handling et sosialt dilemma. "Social dilemmas are situations in which individual rationality leads to collective irrationality" (Kollock 1998:183). I faglitteraturen er det utviklet ulike tilnærminger for å forklare hvordan kollektiv handling utvikles og opprettholdes. Et kjent eksempel er spillteorien som tar sikte på å forklare hvordan samarbeid kan oppstå mellom rasjonelle aktører. Slike modeller er også brukt for å forklare hvordan globalt samarbeid etableres (se Sandler 2004:20ff.). Imidlertid har disse modellene størst forklaringskraft når spillene består av to aktører.

I samfunnsvitenskapene fører den faglige refleksjonen over ordensproblemet stilt som den kollektive handlingens problem til dikotomiseringen i norm- og nyttebetraktninger, hvor enhver refleksjon i nytteteoretiske termer leder fram til den sedvanlige normsosiologiske løsningen (Hagen 1999, 2006). For å unngå dette og gi en teoretisk framstilling av problemet, foreslår Hagen å ta utgangspunkt i Luhmanns tese om at samfunnet består av kommunikasjon og ikke av mennesker. Ved å erstatte mennesker med kommunikasjon, gis det en ny tilnærming til spørsmålet om integrasjon og samfunnsmessig orden.

Ifølge Hagen (2006:78) er kollektiv handling en form for kommunikasjon

som skaper en særlig distinksjon; nemlig skillet mellom kollektiv og individuell rasjonalitet. Enhver kommunikasjon som tematiserer fellesskapsproblemer, genererer konflikten mellom individuell og kollektiv rasjonalitet, og konfronterer samfunnsmedlemmene med den kollektive handlingens problem. Kommunikasjon om kollektive goder og felles problemer skaper altså motstridende forventninger. På den ene siden utvikles det normative forventninger om å slutte seg til handlinger som fremmer de kollektive formålene. På den andre siden er, slik spillteorien viser, det eneste sikre å velge individuelt rasjonelle handlinger, og svikte fellesskapet.

En systemteoretisk reformulering av ordensproblemet gjør det mulig å observere det moderne samfunnet som noe mer enn forskjellige sidestilte funksjonssystemer, nemlig som et handlingsdyktig fellesskap. Det er en egen systemdannelse som iakttar samfunnet og beskriver konsekvenser av at det er differensiert. Dette er samfunnets refleksjon over seg selv. Gjennom funksjonsiaktakelsen – iaktakelsen av delenes virkning på samfunnet som helhet – danner samfunnet seg som et fellesskap. Når samfunnet iakttar seg selv, aktualiseres delenes betydning. Det trekkes en ny systemreferanse, et "samfunn i samfunnet", eller et *samfunnets samfunn* (Hagen 1999; 2006).⁸ Samfunnet kan tematisere seg selv som et handlingsdyktig fellesskap, og således skaper det moderne differensierte samfunnet forventninger om kollektiv handlinger. Fra samfunnets samfunn iakttas individuelt rasjonelle handlingsstrategier som egoisme, mens kollektive handlinger observeres som solidariske. Det videre spørsmålet blir hvordan samfunnet kan bringe samfunnsmedlemmer til å legge fellesskapets interesser til grunn for sine handlingsvalg? Dette avhenger av antall kommunikasjonsdeltakere. I interaksjonssystemer hvor aktørene kommuniserer ansikt-til-ansikt, kan deltakerne observere om de andre handler slik man er blitt enig om. Eventuelle brudd på den kollektive handlingsstrategien fører til at også de andre opptrer som egoister, eller at gruppen sanksjonerer gratispassasjeren. Når antall kommunikasjonsdeltakere øker kreves det nye mekanismer for å motivere individene til å slutte seg de kollektive formålene. I det moderne samfunnet er det symbolske generaliseringer som sørger for handlingstilslutning, og for å generere oppslutning om kollektive handlinger finnes det en egen solidaritetskommunikasjon (Hagen 1999:189). Men solidaritet er ikke tilstrekkelig for å knytte samfunnsmedlemmene til de kollektive handlingene. I tillegg kreves det makt. Det er gjennom det politiske systemet at samfunnsmedlemmene bindes til den kollektive siden av skillet mellom kollektiv og individuell rasjonalitet (Hagen 2006:155). Makt gjør det mulig å sanksjonere de som truer fellesskapet ved å opptre individuelt rasjont. Videre er det som *velferdsstat* at det politiske systemet gir samfunnet kollektiv handlingskapasitet.

Når verdenssamfunnet gjøres til studieobjektet, blir det nødvendig å klargjøre skille mellom samfunnet som fellesskap og det politiske systemet. I Hagens analyse blir samfunnet tilnærmet synonymt med et nasjonalt fellesskap

– nasjonalstaten.⁹ Men forventninger om kollektiv handling utvikles også globalt. Problemet er at det mangler en overnasjonal instans som har makt til å omsette forventninger til faktisk handling. Det er nettopp diskrepansen mellom forventninger og manglende resultater som er sentral for å forstå verdenssamfunnet som et fellesskap, og dermed INGOenes samfunnsbetydning.

En fremvoksende systemdannelse og integrasjon

På det globale plan finner det sted en strukturendring. Verdenssamfunnet omstilles fra en hierarkisk lagdeling til å være primært differensiert i ulike systemer som utdanning, kunst, vitenskap og økonomi. Styrken i Luhmanns samfunnsteori er at den får oss til å se hvordan verdenssamfunn består av en rekke funksjonelle sammenhenger som virker mer eller mindre globalt. Overgangen til et funksjonelt differensiert samfunn skaper samtidig nye betingelser for inklusjon og nye forventninger i forhold til samfunnsmedlemmenes deltakelse. "Alle" skal ha tilgang til samfunns-goder som helsetjenester, utdanning og rettsikkerhet. Men individene har forskjellige muligheter for å delta i funksjonssystemene. Det er i dag en omfattende debatt om hvordan store deler av verdensbefolkningen ikke får dekket sine behov. I lys av kommunikasjonen om universelle goder og rettigheter, blir det tydelig at verdenssamfunnet skaper store ulikheter. Store deler av verdens befolkning har for eksempel begrenset adgang til medisinsk behandling, utdanning og arbeid.

Differensiering i spesialiserte subsystemer skaper ulike problemer. Eksklusjon av individer er, som nevnt, ett eksempel. Samfunnsproblemer skaper igjen protest, og i samtidens protestkommunikasjon er INGOene sentrale. Imidlertid er min sentrale tese at kommunikasjonen som tematiserer samfunnsproblemer, forårsaket av det moderne samfunnet, er noe mer enn protest. Protest er bare en negasjon av det bestående, den viser til problemer ved samfunnets ulike deler. Men i tillegg til protesten eksisterer det en kommunikasjon som beskriver forholdet mellom delsystemene og den helheten de er en del av. Bedrifter kan oppleve protest fordi de bryter menneskerettigheter eller ikke tar hensyn til miljøet. Men bedrifter og det økonomiske systemet generelt kan også iakttas som en samfunnsdel som skaper problemer for samfunnet og individer. Det er en egen kommunikasjon som iakttar og beskriver konsekvensene av ubalanse mellom funksjonssystemenes og eksklusjon av individer på globalt plan, og det er her det skapes forventninger om global kollektiv handling. For å spille videre på Luhmanns terminologi, er påstanden at vi ser konturene av et *verdenssamfunnets samfunn*, en gryende *global* referanse for fellesskap.

Kollektive konsekvenser på globalt plan betyr at alle kan bli berørt av problemer. Alle kan potensielt rammes av klimaendringer, fattigdom og krig. Den fremvoksende systemdannelsen utdifferensieres følgelig som en egen meningssammenheng som inkluderer alle individene på kloden. Omverden er de ulike funksjonssystemene og naturen. Det skapes en systemgrense mel-

lom verdenssamfunnets samfunn og funksjonssystemene og naturen som det skal handles overfor. Systemet iakttar hvordan ubalanse mellom de ulike funksjonssystemenes og eksklusjon av individer skaper problemer og at vi må handle sammen for å løse dem. Dermed trekkes det en meningsgrense for hva som tilhører systemet og hva som befinner seg i omgivelsene. Dette er systemdannelsens interne meningsgrense. Når samfunnsmedlemmene stilles overfor utfordringer som klimaendringer og fattigdom iakttar de det verdensomspennende avhengighetsforholdet de inngår i. Dermed dannes det et fellesskap, et "Vi" som erkjenner at man er gjensidig avhengige av hverandre for å løse felles problemer. Systemets selvreferanse blir det potensielle kollektivet som er nødvendig for å kunne håndtere globale problemer.

Men når systemet består av "alle", aktualiseres den kollektive handlingens problem. Aktørene ser at det lønner seg å samarbeide, men samtidig ser de at det lønner seg aller mest å svikte fellesskapet og høste gevinster av de andres innsats. Det er en konflikt mellom kollektiv og individuell rasjonalitet og uten kollektivt bindende beslutninger får ikke forventningene om global handlingskoordinering tilstrekkelig tilslutning. Den manglende tilslutningen kan observeres når aktører velger å svikte fellesskapets anstrengelser, for eksempel når stater ikke slutte opp om internasjonale avtaler for å redusere CO2 utslipp eller bekjempe fattigdom. Avisning er også negativt forsterkende. Når noen unndrar seg fellesskapets anstrengelser blir andre "tvunget" til å gjøre det samme. Derfor fører forventningen om global kollektiv handling som regel til skuffelse. Men like fullt består forventningene. Det er spenningen mellom forventninger og realiteter som konstituerer systemet som en egen meningssammenheng. Det er denne uforløste konflikten som lukker systemet. Systemet forsøker å løse globale problemer, men samtidig observerer det at bestrebelsene ikke fører frem.

Manglende tilslutning til kollektive handlingsstrategier skaper refleksjon. Hvorfor evner ikke verdenssamfunnet å løse problemene det er stilt ovenfor? Systemet utvikler beskrivelser og begreper som forøker å forklare hvorfor ikke aktører slutter opp om de kollektive formålene. Gjennom refleksjon pekes det på alternative måter for å fremme global handlingskoordinering. Løsningen på handlingsproblemene er eksempelvis mer makt til organisasjoner som FN, som kan omsette forventninger til realpolitikk. Spenningen mellom høye forventninger til global problemløsning og de begrensede ressursene som eksisterer for å realisere slike ambisjoner, er også utgangspunktet for å forstå INGOenes vekst og samfunnsbetydning.

INGOene er kanskje de viktigste stemmene når det gjelder å formidle samtidens presserende utfordringer. Ofte skildret ved hjelp av dystre bilder og prognoser, har mange organisasjoner bidratt sterkt til at eksempelvis klimakrisen, fattigdom og terror iakttas og beskrives som en verdensomspennende utfordring.¹⁰ De dramatiske konsekvensene av manglende tilslutning til de kollektive formålene blir slått opp i fete typer. På denne måten bidrar INGO-

ene til å skape og forsterke forventninger om samarbeid og handlingskoordinering på det globale plan, til tross for skuffelse. Slike forventninger er betydningsfulle, for eksempel i forskjellige transnasjonale deliberative fora (Dubash 2009; Haufler 2009). Ingen kan offentlig være motstander av en bærekraftig utvikling eller å redusere menneskets økologiske fotavtrykk. For en bedrift er det åpenbart kostbart å fremstå som *sosialt uansvarlig*. Gjennom sin moralske status er INGOene en pådriver for at den kollektive siden av skillet mellom individuell og kollektiv rasjonalitet legges til grunn for handlingsvalg.

Som utgangspunkt for varig endring i en global, verdupluralistisk samtid er INGOenes moralske formaninger lite virksomme mekanismer. For at vi i det hele tatt skal kunne se konturene av løsninger på miljøutfordringene kreves autoritative politiske organer. Det er gjennom politisk makt, ikke moral, at samfunnsmedlemmenes handlinger kan bindes til de kollektive formålene. Men i en situasjon som preges av forventninger som ikke innfris, tilbyr INGOene handlingsalternativer. De utruker kommunikasjonen med tilslutningsmuligheter. Ettersom det globalt sett ikke eksisterer andre mekanismer for å løse samtidens utfordringer, får de en "erstatningsfunksjon". INGOene blir symbolet på det som mangler i verdenssamfunnet. Ulike aktører kan tilsynelatende bidra til å realisere kollektive formål ved å slutte opp om INGOene, eller å legge deres løsninger til grunn for egne handlinger. Selv om verdenssamfunnets mangler ikke kan kompenseres av INGOene, skaper de handlingsalternativer for dem som ønsker å være ansvarlige og solidariske. Dermed blir de også verdenssamfunnets samvittighet, et uttrykk for gode intensjoner på globalt nivå. Vi ønsker å bidra, og måten det skjer på i et globalt samfunn uten politisk makt er gjennom INGOene.

Denne forståelsen har likhetstrekk med Ulrich Beck (2005) analyser av NGOers rolle i det "andre moderne", og samtidens "politics of side-effects". Også Beck beskriver hvordan kollektive konsekvenser, det han betegner som globale risikoer, danner grunnlaget for et verdensomspennende kollektiv – et skjebnefellesskap. I det "andre moderne" kan alle prinsipielt berøres av risikoer som klimaendringer. "... poverty is hierarchical, smog is democratic", heter det i en av Becks (1992:36) spissformuleringer. Imidlertid mangler Beck begreper for å skille mellom kollektiv og individuell rasjonalitet. Dermed får han heller ikke frem den generative dynamikken kollektive konsekvenser har for den globale systemdannelsen. Jeg slutter meg til Beck når han hevder at felles problemer konstituerer samfunnsmedlemmene på globalt nivå som et kollektivt. Men samtidig er det faktum at alle er berørt, og dermed at alle må bidra, en sentral del av problemkomplekset. Fordi løsningen av felles problemer skaper et dilemma, er den globale fellesskapsdannelsen "fanget" i et kollektivt handlingsproblem. Det er handlingsproblemet som sørger for systemets dynamikk. INGOer vokser frem i spennet mellom mål og midler, mellom forventninger om global kollektiv handling og skuffelsen av over så lite faktisk skjer. Det er her de har noe å tilby.

Det er altså en spesiell kommunikasjon som skaper forventninger om fellesskapsløsninger og kollektiv handling på globalt plan. Verdenssamfunnet beskriver hvordan karaktertrekk som differensiering og manglende overnasjonal styring skaper utfordringer som forplanter seg globalt. Disse problemene må på en eller annen måte håndteres. Det skapes en egen meningshorisont og "felles språk" som henstiller til koordinert innsats for å løse fellesskapsproblemer. *Semantisk interoperabilitet* er en begrepsdannelse som forsøker å forklare hvordan en bestemt forventningsstruktur som vokser frem ser ut til å få betydning for flere av samfunnets delsystemer (Haugen 2010). Semantikkene det siktes til er eksempelvis *bærekraftig utvikling*, *"corporate social responsibility"* og *økologisk fotavtrykk*. Til tross for variasjoner i bruksområde og tematikk er det et felles meningsinnhold i disse begrepene. De viser grunnleggende til verdenssamfunnet som et kollektiv som må opptre koordinert for å løse felles problemer. Semantikkene representerer noe overskridende i den forstand at de skaper resonans i ulike systemer. De tolkes fremdeles i tråd med sub-systemenes egne koder, men virker retningsgivende fordi de skaper bestemte omverdensbetingelser som systemene forholder seg til. Det politiske systemet preges mer av temaer som økologi og menneskerettigheter, innenfor økonomien blir sosialt ansvar og bærekraftighet mer og mer fremtredende referanser, vitenskapen trekker inn den nye globale situasjonen i sine forskningsprogrammer osv.

Kommunikasjonen om felles problemer danner en fremvoksende global meningssammenheng, og det er her vi kan finne en mekanisme til verdensomspennende integrasjon. Dette innebærer at verdenssamfunnet er et fremvoksende fenomen, et fellesskap som ikke bygger på en bestående kosmopolitisk kultur, globalt delte verdier eller et transnasjonalt sivilt samfunn, slik begrepet ofte brukes. Det globale som et kollektiv peker heller mot fremtiden, mot behovet for å handle sammen for å løse felles problemer. Det er i en systemdannelse som skapes rundt kollektive konsekvenser og kollektive handlingsproblemer vi finner verdenssamfunnet som fellesskap i kimform.

Avslutning

Valg av ontologi er en avgjørende del av forskningsprosessen. Begreper og teorier åpner opp for bestemte forklaringer, men ekskluderer samtidig andre. For den sosiologiske begrepsutviklingen spiller spørsmålet om sosial orden og integrasjon en avgjørende rolle. Forutsetningen om at samfunnet består av mennesker og handlinger gjør at faglitteraturen opererer med to løsningsstrategier på ordensproblemet; nemlig norm eller nytte. Jeg har illustrert hvordan problemer med de sosiologiske løsningene på ordensproblemet forplanter seg i analyser av integrasjon av verdenssamfunnet og INGOer. En systemteoretisk reformulering av ordensbegrepet gir et annet inntak til ordensproblemet. Løsningen ligger ikke lenger "inne i individene", og dermed kan vi overskride den klassiske dikotomien mellom norm eller nytte, mellom sosial

integrasjon og systemintegrasjon. I tråd med denne refortolkningen trenger ikke integrasjon av verdenssamfunnet å forklares ved hjelp av klassisk sosiologisk tankegods som normer, verdier eller kultur. Dette gir samtidig en annen forståelse av INGOers samfunnsbetydning.

Den underliggende antakelsen denne artikkelen har arbeidet med er at det kan observeres en gryende form for integrasjon i verdenssamfunnet. Verdenssamfunnet aktualiserer seg som et fellesskap gjennom de felles problemer det konfronteres med. Beskrivelser av en klode i utakt skaper forventninger om verdensomspennende kollektiv handling. Det er i denne sammenhengen INGOer vekker spesiell interesse. Deres beskrivelser av klodens bedrøvelige tilstand befester verdenssamfunnet som et interessefellesskap. Ved å peke på globale kollektive konsekvenser og felles problemer aktualiseres kloden som en helhet som må opptre koordinert. Det er noe "genuint sosiologisk" ved INGOenes kommunikasjon fordi den tilveiebringer et særskilt fokus på felles problemer ved det moderne samfunn. Ved å gjøre det, aktualiseres også behovet for samordning og kollektiv handling. Det er i stor grad i kjølvannet av disse organisasjonene vi kan iakttå konturene av en ny systemdannelse. En prematur kommunikasjonsform som tematiserer behovet for global handlingskoordinering utvikles og får fotfeste gjennom INGOene.

Noter

1. Ifølge Yearbook of International Organizations (2001) vokste antall INGOer fra ca 200 i 1910 til over 50.000 i år 2000. (Tallet gjelder alle registrerte INGOer, og tar ikke hensyn til om de er aktive). Fra 1989 til i dag har antallet INGOer steget med mer enn 150% (Held & McGrew 2007:22-23). Selv om disse tallene varierer mye, er tendensen den samme. Det har vært en dramatisk økning i antall INGOer – spesielt siden 1980-tallet.
2. Distinksjonen mellom sosial integrasjon og systemintegrasjon konstituerer også to hovedforklaringer på den formidable veksten i antall INGOer. "Scholars of INGOs have provided two competing explanations of INGO growth: Top-down and bottom-up" (Lee 2010:394).
3. I all hovedsak representert ved Rudolf Stichweh og Helmut Wilke.
4. "Forfatningspatriotisme innebærer ikke bare fornuftig overenskomst om en rekke av abstrakte prinsipper: Den krever også en emosjonell identifisering av konkurrerende tolkninger av forfatningsprinsippene som utgår fra den tykke kontekst som er nasjonens historie" (Habermas gjengitt i Holst 2007:105).
5. "As an actor, I can always ask the question why I should actually proceed according to a particular norm, namely rationally. Why should this be a norm that I cannot deny?" (Taylor 1991:30).
6. "Men teorien om kommunikativ handling spør ikke hvilke motiver aktørene har, men hvordan de koordinerer sine handlinger med andre. Kriteriet på kommunikativ handling er at man ivaretar sine mål i den utstrekning dette får kvalifisert aksept hos andre; med andre ord at interessemaksimeringen underordnes og gjøres betinget av en kommunikativ oppnådd enighet" (Eriksen & Weigård 1999:68).
7. Luhmann er ikke den eneste som angivelig har erklært individet og subjektivitetens død. Den samme "anti-humanismen" tilskrives også Derridas ("*Det finnes ikke noe utenfor teksten*") og Foucaults proklamering om at individet vil viskes ut ("*(...) likesom et ansikt risset i sand i strandkanten*") (Foucault 2006).

8. Begrepet samfunnets samfunn viser til Luhmanns oppsummerende hovedverk Die Gesellschaft der Gesellschaft (1997). Her diskuterer Luhmann samfunnet i en slik betydning, nemlig som noe mer enn summen av funksjonssystemer.
9. "Vi hevder altså at velferdsstaten og den offentlige økonomien utgjør det moderne samfunnets sentrum" (Hagen 1999:255).
10. Denne prosessen må også ses i sammenheng med utviklingen av globale massemedier, og hvordan INGOer knytter an til disse. INGOer har funnet nye og effektive måter å distribuere sitt budskap (Held & McGrew 2007:152f.f). Formidlet via TV, radio eller Internett kan vi stadig se og høre hvilke katastrofale følger klimaendringer, sykdomsspredning og befolkningsvekst har for menneskeheten.

Litteratur

- Anheier, Helmut, Marlies Glasius & Mary Kaldor (red.) 2001: *Global Civil Society 2001*. Oxford: Oxford University Press.
- Appadurai, Arjun 1996: *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Baylis, John & Steve Smith (red.) 2001: *The globalization of world politics. An introduction to international relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Baker, Giedon 2002: "Problems in the Theorisation of Global Civil Society". *Political Studies*, Nr. 5, 2002:928-943.
- Beck, Ulrich 1992: *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Beck, Ulrich 1997: *The reinvention of politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich 2005: *Power in the Global Age*. Cambridge: Polity Press.
- Bertilsson, Margareta 1999: "Sociologiens problemer i en social verden uden grænser". *Dansk Sociologi*, Nr. 4, 1999:53-69.
- Cohen, Robin 1997: *Global Diasporas. An Introduction*, London: University College of London (UCL) Press.
- Colás, Alejandro 2002: *International Civil Society. Social Movements in World Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Dryzek, John 2006: *Deliberative Global Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Dubash, Navroz K. 2009: "Global Norms Through Global Deliberation? Reflections on the World Commission on Dams". *Global Governance*, Nr. 2, 2009:219-238.
- Eriksen, Erik O. og Jarle Weigård 1999: *Kommunikativ handling og deliberativt demokrati. Jürgen Habermas teori om politikk og samfunn*. Bergen: Bokforlaget.
- Eriksen, Erik O. og Jarle Weigård 2003: "A world domestic policy", i Eriksen, Erik O. og Jarle Weigård (red.): *Communicative Action and Deliberative Democracy*. New York: Continuum.
- Eriksen, Erik O. 2009: *The Unfinished Democratization of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Foucault, Michel 2006: *Tingenes orden: en arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*. Oslo: Spartacus.
- Giddens, Anthony 2004: "At tage globaliseringen alvorligt", i Thorup, Mikkel (red.): *At tænke globalt. Globalisering, sociologi, politikk*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Greven, M. T. 2000: "Can the European Union Finally Become a Democracy?", i Greven, M. T. og L. W. Pauly (red.): *Democracy beyond the state. The European dilemma and the emerging global order*. New York: Rowman & Littlefield.
- Guneriussen, Willy 2004: "Globalisering: Trenger vi nye begrep om samfunn, fellesskap og demokrati?" *Distinksjon*. Nr 8, 2004:93-112.
- Habermas, Jürgen 1987a: *The theory of communicative Action*. Vol.1. *Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, Jürgen 1987b: *The theory of communicative Action*. Vol.2. *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, Jürgen 1996: *Between facts and norms: contribution to a discourse of law and democracy*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, Jürgen 1997a: "Det sivile samfunn og rettsstaten", i Kalleberg, Rangvald 1999: *Kraften i det bedre argument* (red.): Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Habermas, Jürgen 1997b: "Hinsides nasjonalstaten? Om konsekvenser av økonomisk globalisering", i Kalleberg, Rangvald 1999 (red.): *Kraften i det bedre argument*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Habermas, Jürgen 1998: "Handlinger, talehandlinger, språklig formidlet samhandling og livsverden", i Kalleberg, Rangvald 1999: *Kraften i det bedre argument*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Habermas, Jürgen 2001: *The postnational Constellation. Political Essays*. Cambridge: Polity Press.
- Hagen, Roar 1999: *Rasjonell solidaritet*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Hagen, Roar 2006: *Nyliberalismen og samfunnsvitenskapene. Refleksjonsteorier for det moderne samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haufler, Virginia 2009: "Transnational actors and global environmental governance", i Magali A. Delmas & Oran R. Young (red.): *Governance for the Environment. New Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haugen, Leif Martin 2010: "INGOer og verdenssamfunnet. En refortolkning av INGO-ers samfunnsbetydning". *Sosiologisk Tidsskrift*, Nr. 4, 2010:333-355.
- Held, David & Anthony McGrew 2007: *Globalization/Anti-globalization. Beyond the great divide*. Cambridge: Polity Press.
- Hoogvelt, Ankie 1997: *Globalization and the Postcolonial World*. Basingstoke and London: Macmillan.
- Holst, Cathrine 2007: "Unødvendig, umulig og uriktig? Øyvind Østeruds kritikk av Jürgen Habermas eurofederalisme", i Lysaker Odin & Gunnar C. Aakvaag (red.): *Habermas. Kritiske lesninger*. Oslo: Pax Forlag.
- Joas, Hans & Wolfgang Knöbel (2009): *Social Theory. Twenty Introductory Lectures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kollock, Peter 1998: "Social Dilemmas. The Anatomy of Cooperation". *Annual Review of Sociology*. Vol. 24, 1998:183-214.
- Lee, Taedong 2010: "The Rise of International Non-Governmental Organizations: A Top-Down or Bottom-Up Explanation?". *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Nr. 3, 2010:393-416.
- Lockwood, David 1976: "Social Integration and System Integration". I Zollschan G. K. og W. Hirsch (red.): *Social Change: Explorations, Diagnoses, and Conjectures*. Cambridge: Schenkman Pub.Co.
- Luhmann, Niklas 1989: *Ecological Communication*. Cambridge: Polity Press.

- Luhmann, Niklas 1995: "Subjektets nykker og spørsmålet om mennesket". I Jacobsen, J. C. *Autopoiesis II. Utvalgte tekster av Niklas Luhmann*. (s. 34-50). København: Politisk Revy.
- Luhmann, Niklas 1997: *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas 2000: *Sociale systemer. Grundrids til en almen teori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Luhmann, Niklas 2008: *Risk. A Sociological Theory*. New Jersey: Transaction publisher.
- Lysaker, Odin & Gunnar C. Aakvaag 2007: *Habermas, kritiske lesninger*. Oslo: Pax Forlag.
- Moe, Sverre 2001: "Verdenssamfunnet" i *Dansk Sociologi*, Nr. 2, 2001:63-76.
- Nederveen Pieterse J. 2004: *Globalization and Culture: Global Mélange*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Olson, Mancur 1965: *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Outhwaite, William 1997: *Habermas – en kritisk introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Parsons, Talcott og Edward Shils (red.) 1951: *Towards a General Theory of Action*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Sandler, Tod 2004: *Global Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schulz, Markus S. 2011: "The values of global futures". *Current Sociology*, Nr 2, 2011: 268-272.
- Taylor, Charles 1991: "Language and Society", i Honneth, A. og H. Joas (red.): *Communicative Action*. Cambridge: Polity Press.
- Tvedt, Terje 1998: *Angels of mercy or development diplomats? NGOs & Foreign Aid*. Trenton, N.J.: Africa World Press.
- Whitman, Jim 2005: *The Limits of Global Governance*. New York: Routledge.
- Woods, Ngaire 2001: "International political economy in an age of globalization", i Baylis, J. og S. Smith (red.): *The globalization of world politics. An introduction to international relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Young, Oran R. 2009: "Governance for sustainable development in a world of rising interdependencies", i Magali A. Delmas & Oran R. Young (red.): *Governance for the Environment. New Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Østerud, Øyvind 2000: "Den postnasjonale utfordringen. Mellom globalisert makt og nasjonalt demokrati". *Nytt norsk tidsskrift*, Nr 4, 1999:285-296.